

Şirin TEKELİ*

SİYASET BİLİMİNDE YENİ BİR SOLUK...**

Şirin Tekeli, kadınlar açısından ilkleri gerçekleştirmiş, Türkiye’de modernleşme paradigmasında kırılma yaratmış önemli bir akademisyen, aktivist ve çevirmendir. Kadın devriminin Kemalizmin çok önemli bir parçası olduğunu, ancak bu devrimin kadınların kendi hakları için mi, yoksa bir biçimde Kemalizmin gerçekleştirmek istediği devlet katındaki dönüşümün aracı olarak mı kullandığı sorusunu sorar. Şirin Tekeli ile bilimsel seçimleri, siyal bilimci olarak bu bilime bakışı ve eleştirileri, kadın akademisyen ve aktivist olarak yaşadığı zorluklar ve uğradığı duraklar hakkında yapılan görüşme 5 Ekim’de gerçekleştirildi.

Siyaset bilimine sizi yönlendiren unsurlardan bahsedebilir misiniz?

Benimle bu görüşmeyi, Türkiye’nin ‘Önemli Siyaset Bilimcileri’ başlığı altında yapıyor olmanız beni hem şaşırttı, hem onurlandırdı. Şaşırttı, çünkü ben eninde sonunda akademik ortamda 13 yıl gibi hayli kısa bir süre yer almış, daha sonraki hayatını bir yandan aktivist diğer yandan da ‘tercüman’ olarak geçirmiş bir siyaset bilimciyim. Benden önceki kuşaktan bir Nermin Abadan-Unat, bir Şerif Mardin, benim kuşağımdan bir Nur Vergin, bir Cemil Oktay ya da Baskın Oran ve benden sonraki kuşaktan bir Yeşim Arat, Fatmagül Berktaş, Ayşe Kadioğlu, Füsün Üstel gibi çalışmalarını üniversitede parlak biçimde sürdüren siyaset bilimcilerle karşılaştırılabilecek bir üretimim yok. Gerçekte benimkine yarım kalmış bir kariyer, orta yerinde kesilmiş bir meslek tutkusu öyküsü denebilir.

Tutkuyla bağlanılan bir mesleğin, Fransızca’da denildiği gibi bir ‘*vocation*’un –ki siyaset bilimi benim için öyleydi- kişisel hayatınızla ilişkisi vardır. Benim için de –tıpkı Lozan Üniversitesi’ndeki dönem arkadaşım Nazlı Ilıcak gibi- böyledir. 1944 doğumluyum. Türkiye’de demokrasiye geçiş kuşağının çocuğuyum. 1950’de 6 yaşındaydım. Demokrat Parti seçimleri kazandı. Evcek sevindik. Ama, çocukluğum ilk partizanlıkların şokuyla geçti. Babam Yunus Kazım Köni, döneminin entellektüel bürokratlarından biriydi. Görevine CHP iktidarının son demlerinde

* Doç.Dr.

** Söyleşiyi gerçekleştiren: Doç.Dr. Serpil Çakır, İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü.

getirilmişti. İktidar değişir değişmez, babam İlköğretim Genel Müdürlüğü görevinden alınıp lise hocalığına tayin oldu. İş orada kalmadı, ne yazık ki. Babam hakkında, yazdığı bir hikâye kitabı nedeniyle, zamanın Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri tarafından ‘Yunus Kazım komünisttir’ iddiasıyla bir dava açıldı. **Babam avukatının yanısıra kendini savunduğu** ve beraat ettiği akşam ilk kalp krizini geçirdi. 1954’te Tevfik İleri’nin seçim bölgesinden, Samsun’dan CHP adayı olmaya karar verdi. Seçimi kaybetti. Bu kez de ceza olarak Afyon Lisesi’ne ‘sürgüne’ gönderildi. Böylece, birkaç yıl sonra ölecek olan babamdan partizanlık- yani politika nedeniyle zoraki uzak kalmış oldum. Bu olay o yaşta bir çocuk üzerinde bir travma yarattığı kadar, ‘neymiş bu siyaset denen şey?’ merakımı tetikleyen bir hayat tecrübesiydi.

Öte yandan, Ankara Kız Lisesi’nde okurken –fen bölümündeydim ama- birkaç kafadar, okumaya, tartışmaya meraklı arkadaşım vardı. Bunlardan biri **sonradan felsefeci olan** denemeci Fusun Akatlı’dır. Lise bize çok ufuk açıcı gelmezdi. Edebiyat ve felsefe kitaplarını deliler gibi okurduk. Dostoyevsi’den Steinbeck’e (*Gazap Üzümleri*), Yunan klasiklerinden İonesco’ya (*Gergedanlar*), Gide’den Camus’ye (*Veba*) geniş bir literatürü; yabancı dili bu kitapları okuyacak düzeyde bilmeyen bizim kuşak, M.E.B Tercüme dizisinden ya da Varlık Yayınları’ndan okuyabilmiştir. Marksizm’den önce biz varoluşçuluğu tanıdık ve bu bizlerin, özgürlük, insanlık bilinci, angajman gibi fikirleri o dönemde edinmemize imkan sağladı. Şimdi düşünüyorum da, benim her türlü dogmatizme karşı tavrımın oluşmasında Gide’in hemen hemen bütün romanlarını o zaman okumuş olmamın etkisi büyüktür. Gide, dini dogmaya karşıydı, tutucu aile ve okul değerlerine karşıydı, sömürgeciliğe karşıydı. Sonra Fransızca öğrendiğim zaman 1936’da Sovyetler Birliği’ne yaptığı ziyaret sonrasında bu rejim konusundaki hayal kırıklığı ve totalitarizm karşıtlığı dile getirdiğini de öğrenecektim. Gide ayrıca eşcinseldi ve yıllar yıllar sonra siyasetin gündemine gelecek olan cinsel tercih özgürlüğünü de savunmuştu. “*Dünya Nimetleri*” benim lise yıllarımın başucu kitaplarından biriydi. Sonra, 1960 yılında genç demokrasimiz ilk kez tökezledi. Ben lisenin son sınıfindayken ilk askeri darbemizi yaşadık. O zaman 16 yaşındaydım. Doğrusu neye uğradığımızı şaşırılmıştık. Ama, elimizde bu yeni durumu tahlil edebilecek hiç bir araç yoktu. Sadece iyi bir şey olmadığını sezgiyi vardı. Siyaseti incelemek artık benim için mukadderdi.

1961 sonbaharında lise diplomasını cebine koymuş, Fransızca bilmese de dünyayı keşfe çıkma özlemiyle yanıp tutuşan bir genç olarak Paris’e doğru kanat açtım. Döviz imtihanını kazanmıştım ve annem dededen kalma evimizi kiraya vererek bu macerayı destekledi. Varoluşçuların hâlâ etkisini koruduğu, Sartre ve Simone de Beauvoir ikilisinin Flore kahvesini şenlendirmeyi sürdürdükleri kültür başkenti Paris’te beni birbirinden cazip şeyler bekliyordu. “Yeni Dalga”nın damgasını vurduğu sinema, yeni-roman (bu yılki Nobel ödülünü alan le Clésio ilk kitabını – *Tutanak*- 1963’te yayınlamış, ödül almıştı), müzeler, yeni insanlar, yeni arkadaşlar (İtalyanlar, Yunanlılar vb.). Ama o yılların Fransa’sı henüz bitmemiş olan Cezayir savaşı nedeniyle çok bunalımlı bir dönemden geçmekteydi. Fransa bize göre muhakkak daha demokratikti ama 1958’de de Gaulle 4. Cumhuriyet anayasasını ciddi şekilde zorlayarak bir tür hükümet darbesiyle iş başına gelmiş, anayasayı değiştirmişti. Ancak, vaadi olan savaşı bitirme işini sonuçlandıramamıştı. Barışçı bir gösteri yapan Cezayirli göçmenlerin üzerine polislerin ateş açması sonucu bir faciayla

biten ‘Charon Metro’su’ katliamı 1962’nin Şubat ayında oldu. Hemen hergün OAS’in bombaları patlıyor, göstericilerle polis çatışyordu. Ortam çok sevimsizdi. Fransızca’yı üniversite derslerini izleyecek kadar öğrendiğim ikinci yıl Hukuk Fakültesi’ne yazıldım, ama hayal kırıklığına uğradım. Arras’ta birinci sınıflara ‘Anayasa Hukuku’ dersine giren Duverger, 2000 kişilik anfide ufukta bir nokta gibi görünüyordu. Bütün bu faktörler biraraya gelince, şehri çok sevmeme rağmen Paris’ten ayrılmaya, eğitime daha uygun şartlar aramaya karar verdim.

Lozan, Lozan Anlaşması’nın imzalandığı mitik yerd. Üstelik 120 000 nüfuslu küçük ve çok sakin bir şehirdi, ama üniversitesi çok iyiydi. Bana siyaset bilimi vokasyonunu bu üniversite, oradaki hocalar ve derslerin yapılış tarzı kazandırdı. Onun için bunun üzerinde biraz ayrıntılı durmak isterim. Bir kere, Türkiye ve Fransa deneyimlerinden sonra İsviçre, 1848’deki iç savaşı tamamen geride bırakmış, farklı dillerin, farklı dinlerin, farklı kültürlerin, farklı siyaset yapma geleneklerinin demokratik bir potada ‘consensus’ temelinde bütünleştirildiği bir tür cenetti. Lozan, konumu itibarıyla ünlü İsviçreli sinemacı Alain Tanner’in filminin başlığıyla söylersek, ‘Dünyanın Merkezi’ (*le Milieu du monde*), gerçekte Avrupa’nın merkezinde yer alan Vaud kantonunun başşehri idi. Üniversitesi 1537’de, rönesansta kurulmuş. 1960’ta öğrenci sayısı 1700’müş. Yani Paris’teki hukuk fakültesinin birinci sınıfı kadar. Halen (2008) öğrenci sayısı 7 fakültede 10 000 ve öğretim üyesi sayısı 2000. Bir hocaya 5 öğrenci düşüyor. Kaliteyi düşünebiliyor musunuz? Ben ‘Sosyal ve Siyasal Bilimler’ fakültesine kaydoldum. İktisat Fakültesi’nin geçmişî hayli eskiye gider ve ünlü hocaları arasında Pareto, Walras gibi isimler vardır. Bizim fakülte İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra kurulmuş en yeni birimdi. Ama olağanüstü bir kadrosu vardı. Anayasa hukuku derslerine, 1959-60 yıllarında Kıbrıs Anayasası’nın hazırlık aşamasında danışmanlık yapan Marcel Bridel gelirdi. Zwahlen, Perrin, Rieben, Schaller, Aguet, Oulès gibi hocalar, idare hukuku, uluslararası hukuk, politik iktisat, Avrupa Topluluğu kurumları (düşünün Avrupa yeni yeni oluşuyor), siyasi düşünceler tarihi gibi dersleri verirlerdi. Ama üzerimde en derin iz bırakan hocam, modern Fransız siyaset biliminin önde gelen isimlerinden biri olan Jean Meynaud idi. Meynaud teorie ‘çıkart ve baskı grupları’ tahliliyle çok önemli bir katkı yapmıştı. Bize verdiği dersler arasında ‘siyaset bilimine giriş’, ‘siyasal tutumlar’, ‘siyasal hayatın tahlili’, ‘İtalya’da siyasi partiler’ vardı. Çok renkli bir kişiydi; zaman zaman derslerine evinde de devam edilirdi. Aslında bütün derslerde, öğrencinin derse katılımı esastı. Örneğin siyasal düşünceler dersinde bize önceden okuma parçaları önerilir, sonra da derste bunlar üzerine tartışma açılırdı. Her derste bir seminer çalışması yapardık. Mesela ben politik iktisat dersinde ‘Ricardo ve Marx’ta toprak rantı’ meselesini incelemiş ve sınıfa sunuş yapmıştım. Sınavlar, program içinden seçip derinlemesine incelediğimiz konular üzerinden yapılırdı. Mesela ben, bir yıl Marx’ın ‘bonapartizm’i ele aldığı ‘Fransa’da sınıf savaşları’ kitabından, ikinci yıl Lenin’in ‘Devlet ve Devrim’ kitabından (bu sayede ‘proletarya diktatoryası’ denen şeyin ‘proletarya üzerinde diktatorya’ olduğunu gördüm ve Leninizm konusunda hayat boyu aşılındım...) sınava girmiştim. Tarih dersinde de ‘Komün’ü incelediğimi hatırlıyorum. Hayli ‘sola’ açık ilgilerim varmış. Kuşkusuz, Hobbes’u, Machiavel’i, Lock’u ve de Tocqueville’i de okumuş, incelemiştik. Yıllar sonra, geçen yaz, de Tocqueville’in ‘Amerika’da Demokrasi’ ve ‘Eski Düzen ve Devrim’ kitaplarını büyük bir haz duyarak (belki çok daha iyi anlayarak) yeniden okuduğum zaman, modern siyaset biliminin gerçek

kurucusunun, merkeze ‘demokrasi’ (ve eşitlik) problematiğini koyan de Tocqueville olduğunu düşündüm. Daha o yıllardan beni çok etkilemiş başka siyaset bilimciler de vardı: Seçimleri Fransız tarihsel-coğrafya ekolü çerçevesinde inceleyen André Siegfried ya da siyaset bilimine ünlü ‘sol-sağ’ ayırımını getiren (‘sol, değişimden yanadır, sağ ise olanı muhafaza etmekten yana’) François Goguel gibi.

Akademik yaşama girişiniz nasıl oldu? Bulduğunuz kurumlar, ele aldığınız konular, yaptığınız çalışmalar, izlediğiniz ekoller nelerdi?

İşte 1967 yılında (o zaman 23 yaşındaydım) bu entelektüel bagajla İstanbul’a döndüm. İktisat Fakültesi Siyaset Bilimi Kürsüsü’ne girdim. Bu kürsüyle ilgili bazı anılarımı başka yerlerde anlattığım için* aynı konuları tekrarlamayacağım. Ancak, Türkiye’deki siyaset bilimi ile ilgili sorunuza burada cevap verebilirim. Türkiye’de siyaset bilimi, hemen her yerde olduğu gibi hukukun içinden doğmuştu ve önde gelen siyaset bilimciler, hukuk formasyonu alıp sonradan ilgi alanlarını genişleten kişilerdi. Örneğin siyasal partiler üzerindeki klasik çalışmasıyla ünlü Tarık Zafer Tunaya bir anayasa hukukçusuydu. Öte yandan, siyaset bilimi üzerinde Ankara’daki Mülkiye Mektebi hegemonyasını kurmuştu. Bildiğiniz gibi Mülkiye esas olarak devlete bürokrat yetiştiren bir okuldu. Burada, siyasi tarihe yönelen ve siyasi ideolojiler üzerinde çalışarak büyük bir yenilik getiren Şerif Mardin’in Mülkiye’de barınmasının hayli problemlili olduğunu hatırlamak yeterli olabilir. Hukuğun ağır etkisine karşılık bizim bölümün iktisat fakültesi içinde konumlanması bir avantajdı. Benim çok saygı duyduğum hocam Meynaud da ‘baskı grupları’ temasına iktisat formasyonundan geçerek gelmişti. Bizim bölümün fakültenin en son kurulmuş ve kadrosu en küçük bölümüydü. Bölümdeki benden bir kuşak önceki arkadaşlar, ya Amerika’da okumuşlar ya da Iowa Üniversitesi ile olan değiş-tokuş programından yararlanarak Amerika’ya gitmişlerdi. Dolayısıyla kürsüde müthiş bir ‘Amerika hayranlığı’ havası esiyordu. O yüzden bana sanki ‘kara cahilmişim’ gibi davranıldığını hatırlıyorum. Bu yüzden, sıra doktora tezime için konu seçmeye geldiğinde, çarnaçar, Amerikan siyaset bilimi üzerinde durmam gerekti. David Easton’un sistem teorisini merkeze alan bir çalışma yaptım. Üç yıldan fazla sürdü. Kuşkusuz çok şey öğrendim ama, tez bitip (1973) Fakülte yayını olarak çıkmasını sağladıktan sonra Talcott Parson’un başını çektiği ‘behaviorism’ okulu temelinde kurgulanmış sistem yaklaşımının, o zamanlar kimi eleştirmenlerin söylediği gibi ‘içi boş’ bir kutu olmanın ötesine gitmediğini düşünmeye başladım. Sistem yaklaşımı, benim ilgimi çeken ve siyaset biliminin konusunu oluşturduğunu düşündüğüm; kamuoyu, seçmen davranışı, siyasal partiler, siyasal mücadele, baskı grupları, siyasal aktörler, parlamentoda karar alma süreci gibi demokrasinin işleyişiyle ilgili meseleler ya da demokrasi niye çöker, faşizmi, askeri darbeleri, otoritarizmi, totalitarizmi hazırlayan nedir gibi sorulara bir cevap getirmiyordu. Ya da bu cevap çok sterildi. Onun için, Siyaset Sosyolojisi dersini verdiğim 1974’ten itibaren başka kaynaklara yöneldim. Fakültede, hele İsviçre deneyimiyle karşılaştırıldığı zaman beni çok üzen bir durumla karşılaşmışım.

* *Bülent Tanör’e Armağan* ve İktisat Fakültesi Mezunlar Derneği’nin dergisi olan *İktisat Dergisi*, özel sayı 496-497, Haziran-Temmuz 2008)

Siyaset biliminde önemli çeviriler yaptınız; sizi bu yöne iten nedenler nelerdi?

Genellikle derslerin kitabı olmadığı gibi çocukların yabancı dil bilgisi yeterli olmadığından makaleler gibi ek kaynaklar da veremiyordunuz. Bunun üzerine 1974'te yeni yayınlanmış (bugün artık çok eskise de o zaman hayli ilginç bir sistematığı olan) Maurice Duverger'nin *Siyaset Sosyolojisi* kitabını ana kaynak olarak belirledim ve yıl boyunca hem dersi verdim hem de kitabı çevirdim. Yayınlanan bu ilk çeviri kitabımı, gençliğimde Varlık Yayınlarından okuduğum onca kitabın anısına Yaşar Nabi'ye götürdüm. Kitap 1975'te basıldı. Sonradan galiba beş baskısı daha yapıldı. Sonra Nur Vergin kürsüye gelip, Siyaset Sosyolojisi dersi, o sosyoloji kökeninden geldiği için ona verilince ben, 'Mukayeseli Devlet Sistemleri' diye bir ders verdim. Ders notları hazırladım. Bunlar gençler arasında çok tutuldu ve çoğaltıldı. Bu dönemde, ben daha çok Marksist araçlar ve kaynaklar kullanıyordum. Gramsci, Macciocchi, Perry Anderson gibi düşünür ve teorisyenler, Göran Therborn, Ralph Miliband, Poulantzas gibi politologlar ve Barrington Moore gibi mukayeseli tarih çalışması yapanlar bana çok daha ufuk açıcı gelmeye başlamıştı. Bilindiği gibi o yıllar -1968 sonrası- yeni-marksizm ve Frankfurt ekolü gibi eleştirel yaklaşımların hâlâ güçlü oldukları bir dönemdi. Ne yazık ki, bu ders notlarını kitaplaştırmadan üniversiteden ayrıldım.

68 Hareketine yurt dışında ve yurt içinde tanık oldunuz. O dönemi nasıl yaşadınız?

1968 sonrası, 1970'ler, benim açımdan başka bir yönden de belirleyiciydi. Ben Türkiye'ye daha önce döndüğüm için Avrupa'yı kasıp kavuran 68'i bilfiil yaşamadım. Ama birkaç yıl öncesinden 68'in bütün problemleri, *le Débat* dergisinin birçok sayısında çok güzel incelendiği üzere gündemdedi. İsviçre gibi muhafazakâr bir toplumda bile bunun kokusunu alıyorduk. Gençlik özgürlük istiyordu. Devrimden çok otoriteye; okuldaki, ailedeki hiyerarşi ve baskılara direniliyordu. Ki birkaç yıl sonra Foucault bu rahatsızlığı teorileştirecekti. Olan bitenleri 40 yıldan beri abone olduğum *le Nouvel Observateur* dergisinden takip ediyordum.

Siyaset biliminde ilk kez kadınları doçentlik tezinize konu ederek, bu alanda çalışanlara ve çalışmalara öncülük ettiniz. Öncü olmanın zorluklarıyla karşılaştınız mı?

Kadınların isyanını, kürtaj hakkı için 343 kadının kendi kendilerini ifşa ettikleri bildiriye, Bobigny davasını, kısacası yeni feminizmin ortaya çıkışını uzaktan da olsa izlemiştim. Ve bu beni çok heyecanlandırmıştı. Aslına bakarsanız, Fransızca'yı söktüğüm 1963'ten beri başucu kitaplarımdan birisi Simone de Beauvoir'ın *İkinci Cins*' i olmuştu. Akademya, kabul etmese de, bünyesindeki kadınlara karşı cinsiyetçi bir tavır benimsemişti. Cinsiyetçi şakalar gırla giderdi. Çevreme baktığımda gördüğüm toplum gerçeği de hiç iddia edildiği gibi cinslerin eşit olduğu bir tablo çizmiyordu. Henüz sonradan geliştirdiğimiz kavramsal araçlarımız yoktu. Sürmekte olan mücadeleler kitaplara dökülmemişti. Ama özellikle 1975'te BM'in

kadın sorunlarını gündeme almasından sonra kafam netleşti ve doçentlik tezimi 'kadınların siyasete katılması' konusunda yapmaya karar verdim. Direnç olmadı. Doçentlik konusunu özgürce seçebiliyordunuz ama Bülent Tanör gibi bir-iki dost dışında hemen herkesin bıyık altından güldüğünü ya da açıkça alaya aldığını görüyordum. Bu da muhtemelen konuya daha da sıkı sarılmayı davet ediyor. Tezim üzerinde 1975-1978 arasında dört yıl çalıştım. Elimin altında olan kaynakların hepsinden yararlandım. Dolayısıyla eklektik bir metodoloji kullandım, ister istemez. Bir yanda Marx, Engels, *New-Left* dergisinde yayınlanan 'ev-içi emeği' tartışmaları hatta Althusser vardı; bir yanda da klasik tarzda yapılmış amprik bir siyasal aktör/siyasete katılma analizi. Kadın milletvekillerine anket uygulamıştım vs. Bu tezi yazarken henüz 'feminist' değildim, ya da 'mahçup feminist'tim. Ama tez bittikten sonra kadınlara karşı cinsiyet temelli bir ayrımcılık yapıldığını, ezildiklerini, sömürdüklerini, kamusal alandan dışlandıklarını açıkça görmüştüm. Bunu yapan da kapitalizm değildi; erkeklerdi, erkek egemenliği idi ve Marksizm adeta bu gerçeği görmeyi engelleyen bir perde işlevi görüyordu. O halde bize başka bir teori gerekliydi. Üniversitede kalmış olsaydım, bu yönde çalışmamı derinleştirebilir miydim? Sanmıyorum. Hatta bu konuyla ilgili bir ders bile açtıramazdım. O kadar yalnızdım ki...

Siyaset biliminin hangi alanlarında yoğunlaştınız?

Doçentlik sonrasında siyaset biliminin bana en anlamlı gelen alanlarından biri, demokrasinin meşruiyet kaynağı olan seçimler üzerinde çalışmaya karar verdim. Fransa'da CNRS'e bağlı CEVIPOF laboratuvarında, çalışmalarını RFSP (Fransız Siyaset Bilimi Dergisi)'nden izlediğim Jean Ranger ile çalışıp 'haritalama' (*cartographie*) tekniğini öğrenmek için Fransız hükümetinden bir burs aldım. O yıl Ranger-Platon ekibi, alan olarak seçtikleri Paris üzerinde çalışıyorlardı. Bu bana yepyeni bir ufuk açtı. Bir yandan Türkiye'nin bütün seçim verilerini bilgisayara işlerken, bir yandan da onlarla birlikte 'şehirde' seçim sosyolojisi konusunu incelemeye başladım. Ama bu çalışmayı da sonuna götürmek mümkün olmadı. 1980-81 ders yılında, yani üniversitedeki son ders yılımda İstanbul'a uyarlanmış bir siyaset sosyolojisi semineri gerçekleştirdim. Mukayeseli Devlet Sistemleri dersimi duydukları için benim seminerime katılan lisans-üstü öğrencileri neredeyse isyan çıkardılar. Ama sonradan hepimiz bu araştırma ve çalışma biçimini (sanki Lozan'dayken tanık olduğum türden 'katılımcı' bir seminer gerçekleştirmeyi başarmıştım) sevdik, hem çok şey öğrendik hem de bazı öğrencilerin önünde bir ufuk açıldı. Ne yazık ki, bu semineri daha gelişmiş biçimde bir kez daha veremedim. YÖK çıktı. İstifa ettim.

Üniversiteden istifa etmenizin nedenleri üzerinde durabilir misiniz?

Üniversiteden neden istifa ettim? Eski üniversitenin eksikleri vardı; yetersizlikleri çoktu. Zaten o yüzden ben 1976'dan itibaren TÜMAS'ta faal üyeydim ve amacımız daha 'demokratik bir üniversite' için baskı grubu gibi çalışmaktı. Ancak YÖK'le getirilen düzen, bana eksik görünen bu yapıyı çok çok geriye götürmüştü. Sosyal bilimlerde 'düşünce ve araştırma' özgürlüğü budanmış, tamamen ordu benzeri bir dikey örgüt yapısı kurulmuş, amaç bilim yapmak yerine resmi ideolojiyi öğretmek

ve tüm camiayı (öğrencisiyle, hocasıyla) siyaset-dışılaştırmak olmuştur. Ve bu düzen yine, belki de en ağır askeri darbenin (1980) ardından, onun direktifleriyle kurulmuştu. İlk darbe sırasında 16 yaşındaydım. Ama bu kez 36 yaşındaydım ve ne uğruna olursa olsun ordudan emir alamazdım. Bu kadar basit ve net. Dolayısıyla akademik kariyerimin, bilimsel araştırmalarımın yarım kalmasını göze aldım. Hep inanıyorum, bunu göze alabilecek insanlar (ki sonradan çeşitli vesilelerle 1500 akademisyen istifa etti) topluca ve derhal tepki verselerdi, bu yasa yürürlükte kalamazdı. Olmadı, olamadı. Türkiye’de demokrasinin yerleşmesi, kök salmasıyla, sivil direniş kapasitesiyle ilgili bir sorun bu da. Ancak ben bir ilke kararı almış olduğum için YÖK yerinde kaldıkça bir daha üniversiteye dönmem söz konusu değildi.

Üniversiteden ayrıldıktan sonra neler yaptınız?

Üniversiteden ayrıldıktan sonra, sosyal sigortalar hakkımı kaybetmemek için ansiklopedilerde redaktör olarak çalıştım. 1990’da emekli olma hakkını kazanıp Sosyal Sigortalardan emekli oldum. *Toplum ve Bilim* dergisinin yayın kurulunda yer aldım. Pek çok çeviri yaptım: Moore (*Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri*) gibi, Edgar Morin (*Avrupa’yı Düşünmek*) gibi, Alain Rouquié (*Latin Amerika’da Askeri Devlet*) gibi önemli siyaset bilimcilerin eserlerini şahsen veya başkalarıyla birlikte Türkçeleştirdim. Feminizmle ilgili kitaplar da çevirdim (A. Michel, E. Badinter, D. Schully, G. Tillion gibi). Kadınlarla ilgili *Eşitlik Politikaları* konulu küçük bir araştırma yaptım. Bence çok önemli olan, genç feminist araştırmacıların çalışmalarını bir araya getiren bir derleme (*1980’ler Türkiye’sinde Kadın Bakış Açısından Kadınlar*) hazırladım. Bu kitap Almanca ve İngilizce olarak da yayımlandı. Doçentlik tezimi yayınlamak (1982) bu yeni dönemin ilk adımlarından biriydi. *Kadınlar ve Siyasal-Toplumsal Hayat*, o zamanın normlarına göre normal tiraj olan 5000 adet basıldı ve geniş bir çevrede okundu. Ve de aktivist oldum.

Kemalizmin modernleşme perpektifinde kadınlara bakışını eleştirerek önemli bir paradigma değişimi yarattınız. Bu konuda neler söyleyebilirsiniz.

Kadın devrimi, Kemalizmin çok önemli bir parçası ancak, Kemalizmde bu konuda ciddi bir araçsallık var. Atatürk bir asker ve gayet iyi bir stratejist. Kadın haklarının bir devlet dönüşümü çerçevesinde ne anlama geldiğini gayet iyi değerlendirebilecek bir kişi. Çünkü konjonktür otoriter rejimlerin hakim olduğu bir konjonktür. Türkiye’de de bir otoriter rejim var. Batı’daki otoriter rejimler faşist bir nitelik taşıyor. Atatürk kendi otoriter rejiminin faşist rejimlerden ayırmaya, farklılığını vurgulamaya çalışıyor. Otoriter rejimlerin kadınlara saldırıya geçtiği ve kazanımlarını geri aldığı bir dönemde, (bu konuda Almanya ve Portekiz’deki uygulamalara bakılabilir) başka bir otoriter rejimde kadınlara oy hakkı gibi haklar veriliyorsa, bu o rejimin en azından demokratikleşme potansiyelini taşıdığını gösterir. Burada kadın haklarının çok önemli bir araçsallığı var. Laikleşme sürecinin, modernleşme sürecinin, Osmanlı mirasını yadsıma sürecinin, yeni bir meşruiyet yaratma sürecinin içinde kadın hakları çok önemli bir yer tutar. Ancak, bunun karşılığında kadınlardan kurulan yeni toplum düzenine ve laik devlete sadakat bekleyen devlet, kadınlara

yurttaşlık haklarının erkeklerle eşit birçimde tanınmasından sonra, 1935'te, Türk kadınlarının artık erkeklerle eşit haklara sahip oldukları için, böyle bir örgüte artık gereksinim kalmadığı gerekçesiyle, o sırada varlığını sürdüren ve yüzyıl başının kadın hareketinin cumhuriyetle köprüsünü kuran Türk Kadınlar Birliği'ni kapatarak tabandaki bağımsız kadın hareketine son verdi.

Kadın konusunu işleyen ilk akademisyen olmanın yanı sıra kadın hareketinde de aktivist olarak rol oynadınız. Bir anlamda Türkiye'deki feminist hareketin tarihi sizinle yazılmaya başlandı. Bu tarihte oynadığınız role ve bu sürece değinebilir misiniz?

Kadın hareketinin ilk çekirdeği, YAZKO'nun daveti üzerine esas olarak feminist yayınları çevirmek üzere bir kollektif oluşturmamızla, 1981 sonbaharında oluştu. İlk çevirdiğimiz, Juliette Mitchel'in *Kadınlık Durumu* kitabı, bir yandan bilinç yükseltme grubu deneyimine olanak vermek, bir yandan da feminizmin terminolojisini Türkçede oluşturmak gibi önemli bir işlev gördü. Sonrası çorap söküğü gibi geldi. Dur durak bilmemecesine toplantılar, tartışmalar, yurtiçi ve dışında konferanslar, eylemler, 1985'te yaptığımız CEDAW'un uygulanmasını talep eden dilekçe kampanyası, Medeni Kanun reformu mücadelesi, 1987'deki aile içi şiddete karşı ilk yürüyüş, Kariye şenliği, Mor iğne kampanyası derken 'marjinal bir kadın grubunun' 'kendinden menkul serzenişleri' gibi görünen patriyarka eleştirisi, genç kadınların, taşralı kadınların, Kürt kadınların katılmalarıyla gerçek anlamda bir 'toplumsal harekete' dönüştü.

Kadın hareketinin önemli kurumlarının oluşumunda da rol aldınız. Hangi kurumlardı bunlar?

Kadın Eserleri Kütüphanesi, Mor Çatı Kadın Sığınmaevi ve KA-DER, hareketin kurumlaşma aşamasının duraklarından. Ben üçünün de kurucularındandım, Kütüphane'de altı yıl, KA-DER'de de ilk üç yıl gönüllü çalışma yaptım. 1980'ler esas olarak eylem dönemi idiye, 1990'lar da kurumsallaşma dönemi. Kadın Eserleri Kütüphanesi, kadın konusunda araştırma yapacaklar için derli toplu bir kaynak merkezi olmayı amaçlıyordu. Aynı dönemde üniversitelerde 'Kadın Araştırmaları' bölümleri de açılmaya başlamıştı. Sonra, barolar başta olmak üzere meslek kadınları kendi kurumları içinde kadın çıkarlarını savunmak için ayrı örgütlenmelere gittiler. Giderek Türkiye'nin tanıdığı ilk gerçek anlamda demokratik oluşum olan kadın hareketi, farklı özgül amaçları olan derneklerin ortak çıkarlar için bir araya gelmelerini gerektiren (lobi faaliyetleri) platformlar oluşturdu. Artık sıra, temel yasaları değiştirmeye gelmişti. Bildiğiniz gibi, aile içi şiddete karşı kadınları korumak amacıyla bir yasa çıkarıldı (1998), Medeni Kanun kadınların talepleri doğrultusunda modernleştirildi (2001) ve Ceza Kanunu kadınlara yönelik şiddete geçit vermeyecek biçimde reformdan geçirildi (2004). Bütün bunlar, feminist kadınları en ağır şekilde eleştirmekte beis görmeyen muhafazakâr partilerin çoğunlukta olduğu meclislerden geçirilerek gerçekleşti. Sanıyorum burada Chantal Mouffe'un 'radikal demokrasi'nin kurulmasında toplumsal hareketlerin birinci derecede etkili oldukları, olabilecekleri yolu çözümlenme açıklayıcıdır. KA-DER de, meclisteki çok düşük orandaki kadın temsilci sayısını arttırmak için partiler ve seçim

yasalarının reforme edilmesini ve her iki cins için en az % 30 oranında bir 'kota' tanınmasını en azından fikir düzeyinde kamuoyuna mal etmeyi başardı. Şimdiki mesele bu kamuoyu baskısını siyasi partiler üzerinde etkili kılmaktır.

Kadın çalışmalarının Türkiye'deki sosyal bilimlerde ve siyaset bilimi disiplindeki yeri konusunda ne söylenebilir?

Kadın çalışmalarının Türkiye'de giderek daha önemli bir yer tuttuğunu gözlemliyorum. Tek bir örnek vermekle yetineyim. Bu yılki PEN/Amargi Duygu Asena ödülü, araştırma inceleme dalında verildi. Ben de jüride idim. Doğrusu, yarışmaya önerilen eserlerin toplam kalitesi karşısında nutkum tutuldu. Bunlardan üçü, lisans-üstü ve doktora tezi; üçü de akademisyenlerin bu yıl içinde hazırladıkları, 'feminist' kuram çerçevesinde yürütülmüş çok parlak çalışmalardı. Biyografiler ve inceleme/denemeler de çok etkileyiciydi. Bana kalırsa genel olarak kadın yazarlığında (roman, öykü, deneme, eleştiri vb) ve özel olarak tarih ve sosyal bilimlerde müthiş bir kadın patlaması yaşanıyor. Bunun mutlaka kadın hareketinin çeyrek yüzyıllık varlığı ve etkinliğiyle bir alakası var. Kadınlar içinde buldukları her bilimsel disiplinde, dolayısıyla siyaset biliminde de etkinler. Yeni bir paradigma öneriyorlar. Bu durum artık, yirmi yıl kadar önce söylendiği gibi, gerçekliğe ihmal edilmiş cinsiyet boyutunu ekleme aşamasının ötesine geçmiş görünüyor. Disiplinin ana paradigmasında kadın bakış açısından gedik açma aşamasına gelmiş bulunuyor. Judith Butler gibi teorisyenlerin açtıkları yolda ilerleniyor. En temel paradigma sorusu nedir? Siyaset kamusal alanda gerçekleşen bir dizi etkinliklerin bütünüdür (Habermas) denir. Ancak, kadın hareketleri ve feminist araştırmacılar 'peki ya özel alan?' sorusunu sordukları andan itibaren, paradigma aşınmaya başlamıştır. 'Özel olan politiktir' dediğiniz andan itibaren de politikanın alanını, daha önce bilinmedik boyutlarda değiştirmiş, dönüştürmüş olursunuz. Örneğin, aile içi şiddet artık 'kol kırılır yen içinde kalır' anlayışıyla ele alınabilir olmaktan çıkar, 'toplumsal şiddetin' belki de kökeninde yatan bir siyasal olgu haline gelir. İşte şu anda yaşanan da bu gelişmedir.

Türkiye'de siyaset bilimi ve kadın konusunda yapılmış öncü çalışmalardan örnek verebilir misiniz? Hangi konular işlendi? Hangileri eksik kaldı?

Kadın araştırmalarındaki öncü çalışmalar arasında pek çok eseri sayabilirim. Örneğin Serpil Çakır'ın 'Osmanlı Kadın Hareketi' adlı doktora çalışması, unutturulmuş olan bütün bir Osmanlı dönemini gün ışığına çıkaran, ardından pek çok araştırmayı davet eden böyle bir çığır açan çalışmadır. Aynı şekilde, Yaprak Zihnioğlu'nun 'Kadınsız İnkılap' çalışması, 1930'lu yıllarda Osmanlı'nın devamında varlığını sürdürebilmiş feminist kadın hareketinin nasıl susturulup hizaya getirildiğinin, Nezihe Muhiddin'in siyaseten yok edilmesinin öyküsüdür. Resmi ideolojiye ters düşen gerçekleri gün ışığına çıkarır. Yeşim Arat ve Ayşegül Altınay'ın bu yılki Duygu Asena ödülünü paylaşan 'Türkiye'de Kadına Yönelik Şiddet' araştırması yalnız örnek bir feminist çalışma olması bakımından değil, kadın hareketinin yirmi yılda neyi nasıl değiştirdiğini göstermesi bakımından da önemlidir. 1990'ların başında Yılmaz Esmer'in araştırmasında kadınların üçte ikisi kadınlara yönelik şiddeti haklı görürken, 2007'de doğusuyla batısıyla Türkiye'nin

her yanında kadınların onda dokuzunun ‘haklı dayak yoktur’ deme noktasına gelmeleri, çok önemli, devrimci bir değişimdir ve bunun nasıl olduğunu açıklayan eser bir başyapıttır. Aynı yarışmada ödül alan Handan Çağlayan’ın Kürt kadınlarının kadın hareketi içinde nasıl değiştiklerini, güçlendiklerini, kadın haklarına sahip çıktıklarını açıklayan araştırması (*Analar, Yoldaşlar, Tanrıçalar*) da ufuk açıcudur. Daha verilecek çok örnek var kuşkusuz, ama burada durayım.

Bir akademisyen olarak teori ve eylem birlikteliği hakkında neler düşünüyorsunuz?

Ben artık akademisyen değilim. Kendi deneyimim bu iki alanın birbirlerini beslediklerini doğrular yönde. Ama reçetelere inanmam. Bu, bilim kadınları ve aktivistlerin kendi alanlarına sahip çıkmalarına saygı göstermeyi gerektirir. Aralarında mutlaka bir dirsek teması vardır. Aktivist bilgi ihtiyacını akademyadan sağlar; akademisyen de gerçek dünyada olan biteni anlamak için aktivistin ona aktaracağı bilgiye ihtiyaç duyar. Ama bu her ikisi de saygın alan bir kadının hayatını o kadar doldurur ki, her iki alanda birden varolmalarını istemek haksızlıktır diye düşünürüm.

Türkiye’de sosyal bilimlerin gelişmesini ya da gelişmemesini nelere bağlıyorsunuz?

Şu anda, kadın araştırmaları dışında Türkiye’de sosyal bilimlerin ne kadar geliştiklerini ya da gelişemediklerini değerlendirecek bilgiye sahip değilim. Üniversiteden kopalı çeyrek yüzyıl geçti. Yeni üniversiteler kuruldu. Araştırmacıların sayısı çok arttı. Benim dışardan bir gözle değerlendirme yapmam çok anlamlı değil. Buna karşılık, son günlerde bir solukta okuyup bitirdiğim eski kürsüdaşım Nur Vergin’in ‘*Siyasetin Sosyolojisi*’ kitabını -ki bu bir ders kitabıdır- ölçüt alırsam, sosyal bilimlere dikkate değer bir hayatiyet içinde görünüyor. En yeni teorileri ustaca tanıttı eleştiren (Chantal Mouffe, Ulrich Beck gibi), öğrencisine çok geniş bir teori alanını açan böyle hocalar varoldukça siyasal bilimler gelişecektir. Zira, biz küreselleşen dünyanın parçasıyız; Avrupa’ya dahil olmak için gerekli demokratikleşme adımlarını atmak durumundayız; gözümüzü dışımızda olup biteni izleyip anlama çabasından kaçıramayız. Bunu hakkıyla yapabilmek sosyal bilimlerin gelişmesi için gerekli ve yeterlidir. Bu bakımdan, Vergin’in kitabında ihmal edilmiş görünen birkaç önemli siyaset bilimcinin, çağdaş demokrasi/insan hakları problematiğine ciddi katkılar yapan Marcel Gauchet ve temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçişi sorgulayan Pierre Rosanvallon gibi düşünürlerin çalışmalarının da Türkiye’de daha yakından izlenmesini önemsiyorum.